

DİNLER TARİHÇİSİ ANNEMARIE SCHIMMEL'İN ANISINA

Yrd. Doç. Dr. Kadir ALBAYRAK

Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

20. yüzyılda, 7 Nisan 1922'de Erfurt'ta dünyaya gelen ünlü Alman kadın doğubilimci ve Dinler Tarihçisi Annemarie Schimmel, 26 Ocak 2003 Pazar günü 80 yaşında, Bonn'daki bir hastanede hayata gözlerini yumdu. 1967'den, emekli olduğu 1992 yılına kadar Harvard Üniversitesi'nde çalışmış, daha sonra da aynı üniversitenin Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü'nde emekli profesör olarak görev almış, bazı kaynaklara göre 100-150 arasında kitap, değişik dergi ve ansiklopedilerde 500'ü aşkın makale, sınırsız sayılabilecek kadar önsöz yazmış ve sayısız konferansa imza atmıştır. Schimmel özellikle İslam Sanatları, Hat Sanatı, Mistisizm ve İslam Tasavvufu ile ilgilenmiştir. O; *"Sufism means to find joy in the heart at the time of grief"*-*"sûfilik, üzüntü anında kalpte sevinç duymaktır"* sözüyle tasavvuf alanındaki maharetini de izhar etmiştir.

İngilizce, Almanca, Latince, Yunanca, Türkçe, Farsça, Arapça, İbranice, Urduca, Pencapça, Sindçe bilmekte olan Schimmel, konferans ve derslerinde gözlerini kapatarak konuşması ve tasavvufi şiirleri ezberden okumasıyla dikkati çekiyor ve gördüğünü fotoğraf makinası gibi algılayan güçlü bir hafızaya sahip

olmasıyla herkesi cezbediyordu. Emekli olduğu 1992'den 2003 yılına kadar geçen on yıllık sürede 40'tan fazla esere imza atmış olması, onun sıra dışı bir bilim insanı olduğunu açıkça göstermektedir. İslamiyet'le ilgili en önemli eserleri olarak, *Allah'ın Elçisi Muhammed*, *İslam'a Giriş*, *Arapça İsimler*, *Arap Hat Sanatı Üzerine Araştırmalar* sayılabilir. Son kitaplarından biri, *Ruhum Kadın Ruhudur: İslam'da Kadın* adını taşımaktadır. En son kitabı ise, *Halife Rüyaları'dır*. Bu kitap A. Schimmel'in gezi ve ziyaretleri esnasında İslam ve Arap toplumlarından derlemiş olduğu rüya ve bunların yorumlarından oluşan kapsamlı bir ansiklopedi mahiyetindedir. Otobiyografisi 2002 yılında Almanya'da yayınlanmış ve *İslam Literatüründe Kediler* adlı bir çalışma da yapmıştır.¹

Lutheran² olan, 15 yaşında Yüksek Öğrenimini ve 19'unda da, Arapça ve İslam Araştırmaları alanında, Mısır Memlûklüleri üzerine hazırladığı teziyle ilk

¹ Annemarie Schimmel'in Türkçe'ye çevrilen veya Türkçe olarak kendisinin yayınladığı eserler şunlardır: 1) Annemarie Schimmel, *İslam'ın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2001, 2) Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, Kırkambar Yayınları, İstanbul 1999, 3) Annemarie Schimmel, *Sayıların Gizemi*, çev. Mustafa Kütüşoğlu, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 1998, 4) Muhammed İkbal, *Cavidname*, Türkçeye Çeviren, Annemarie Schimmel, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, 5) Annemarie Schimmel, *Ruhum Bir Kadındır*, çev. Ömer Enis Akbulut, İz Yayıncılık, İstanbul 1999, 6) Annemarie Schimmel, *Yunus Emre ile Yollarda*, çev. Senail Özkan, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, 7) Annemarie Schimmel, *Ben Rüzgarım Sen Ateş*, çev. Senail Özkan, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, 8) Annemarie Schimmel, *Çağın Mevlası Muhammed İkbal*, çev. Senail Özkan, Kırkambar Yayınları, İstanbul 2001.

² Lutheran Kilisesi en eski ve en çok mensubu bulunan Protestan Kilisesi olup tarihi 16. yüzyıla, yani Martin Luther'e dayanır. 2001 verilerine göre 36.9 milyonu Avrupa'da (Almanya, İsveç, Finlandiya, Danimarka, Norveç), 10 milyondan fazla Afrika'da (Etiyopya, Tanzanya, Kamerun, Malavi), 255 bin kişi de Avustralya ve Yeni Zelanda'da olmak üzere bütün dünyadaki toplam mensubu 65 milyon civarındadır. "Lutheran" adı, görüşlerinden dolayı Luther'i haklı bulanlar tarafından verilmiştir. (Bkz. <http://www.lca.org.au/aboutlutherans/whoweare.html>). En önemli inançları şunlardır: İncil, Kutsal Ruhum ilhamıyla yazdırılan gerçek ve hatasız Tanrı sözüdür. Teslis'in unsurlarından birini inkar etmek, hepsini inkar etmek demektir. Adem ve Havva'dan dolayı insanoğlu günahkardır ve bu günah nesilden nesile tevaris etmektedir. İnsanlara olan

doktorasını 1941 yılında Berlin Üniversitesi'nden alan Schimmel, İkinci Dünya Savaşı süresince Almanya Dış İlişkiler Bölümü'nde çevirmen olarak çalıştıktan sonra, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi alanında Marburg Üniversitesi'nde ikinci doktorasını da tamamladı. 1954'e kadar burada kaldıktan sonra, 1952 yılında İstanbul'a bir ziyareti esnasında, oradaki şair ve tasavvuf çevrelerinden yakın ilgi ve olağanüstü bir konukseverlik görmüş, kendisine yapılan teklifleri kabul ederek 1954-1959 yılları arasında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde müslüman olmayan ilk kadın sıfatıyla Karşılaştırmalı Dinler Tarihi derslerini Türkçe olarak okutmaya başlamış, 1980 yılında Uluslararası Dinler Tarihi Cemiyeti'nin başkanlığına seçilmiş, Ortadoğu'nun birçok ülkesinden, Malezya, Endonezya, Mısır, Ürdün ve Pakistan'dan bilimsel, kültürel ve siyasi alanlarda çok sayıda ödüller kazanmıştır. 1992 yılında Tübingen Üniversitesi Evanjelik İlahiyat Fakültesi'nden, sadece Yahudi, Hristiyan ve Müslümanlar arasında karşılıklı daha iyi bir anlayış geliştirmek için gayret gösterenlere verilen *Leopold Lucas* ödülünü kazanmış ve bu ödülü alan ilk kadın olarak tarihe geçmiştir.

sevgisinden dolayı Tanrı, biricik oğlu İsa'yı kurtarıcı olarak göndermiş ve kendisini bu uğurda haçta feda etmiştir. Bu günahkar tabiatın temizlenmesi için genç yaşlı herkese vaftiz şarttır. Evharistiya'da ekmek İsa'nın bedenini, şarap da kanını sembolize eder. Ölümden sonra ebedi bir hayat vardır ve imanlılar cennette İsa ile bütünleşirler ve beden ile ruh tekrar bir araya gelir. İnançsızlar ise, Tanrı'dan uzak bir şekilde, cehennemde şeytanla birlikte olurlar. (Bkz. <http://www.luther95.net/FLC-HKY/believe.htm#more>). Lutheran Kilisesi kendi çabamızla değil, ancak Tanrı'nın inayet ve merhametiyle kurtuluşa erişilebileceğine, Kutsal Kitabın inancın tek kaynağı olduğuna inanır, sakramentlerden de sadece vaftiz ve evharistiyayı uygular. (Bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Vadi Yayınları, Ankara 1998, s. 240). Bazı kaynaklarda sakramentlerden üçünü, yani vaftiz, evharistiya ve günah itirafını kabul ettikleri ifade edilmekte, sadece imana vurgu yaptıkları ve inanan herkesin kendi başına din hizmetini yürütebileceği yazılmaktadır. (Bkz. Rosemary Goring, *Dictionary of Beliefs and Religions*, London 1995, s. 310).

1995 yılında daha önce Albert Schweitzer, Martin Buber ve Vaclav Havel'e de verilen Alman Yayınevleri Birliği Barış Ödülü, Almanya Cumhurbaşkanı Dr. Herzog tarafından kendisine verildiğinde, aralarında Jurgen Habermas ve Günter Grass gibi Alman entelektüellerin de bulunduğu bir grup, Batıda onun aleyhine bir kampanya başlatmıştı. 1996 yılında Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'ten Birinci Derece İlim ve Sanat Nişanı olan *Üstün Başarı Madalyasını* almış ve bu madalya, Hz. Peygamber'in Doğum Yıldönümü Günü olarak Mısır'da kutlanan günde, İslam'a yaptığı hizmetlerin bir takdir belgesi olarak, düzenlenen bir toplantıyla kendisine sunulmuştur. Ayrıca birkaç yıl önce vefat eden Ürdün Kralı Hüseyin de onu ödüllendirmiştir. Aynı şekilde Pakistan'da defalarca ödüllendirilmiş, adı Lahor'da bir caddeye verilmiş olan A. Schimmel, aynı zamanda çok sayıda onursal doktora payesi de almıştır.

Schimmel 1950 yılındaki kısa bir evlilik dönemi dışında bekar olarak hayatını sürdürmüştür.³

3 Annemarie Schimmel'in biyografisi ile ilgili bilgiler hazırlanırken aşağıdaki kaynaklardan yararlanılmıştır: Taha Abdurrahman, *el-Alem*, "el-İslamü Yehmilü li'l-Beşeri Meşru'en Hadariyyen Müteceddiden", Yıl 15, Sayı: 663, Mart 1999, Londra, s. 39; Annemarie Schimmel, 80, Dies, *Expert on Islam*, <http://washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A16777-2003Feb2.html>; *Leading Islamic Scholar Annemarie Schimmel Dies at 80*, <http://newsobserver.com/24hour/world/story/746907p-5416850c.html>; Stephan Kinzer, *Annemarie Schimmel, 80, Influential Scholar of Islam is Dead*, <http://www.nytimes.com/2003/02/02/obituaries/02SCH1.html?ex=1044853200&en=38f96d6a21808cc8&ei=5062&partner=GOOGLE>; <http://www.medinacenter.org/oriental/o2.2.html>; Ken Gewertz, *Prolific Islamic Scholar Schimmel Dies*, <http://www.news.harvard.edu/gazette/2003/01.30/06-schimmel.html>; Mufti Jamuliddin Ahmad, *Annemarie Schimmel: A Personal Tribute*, <http://www.dawn.com/2003/01/29/top20.htm>; Annemarie Schimmel, *Distinguished Scholar of Islam*, Dies at 80, <http://www.hds.harvard.edu/dpa/news/focus/schimmel.html>; Süleyman Kutsi, *Doğu'nun Batıdaki Elçisi Annemarie Schimmel Vefat Etti*, <http://www.zaman.com.tr/2003/01/29/kultur/h1.htm>; Düccane Cündioğlu, *Annemarie Schimmel'in Vefatının Ardından*, <http://www.yenisafak.com.tr/arsiv/2003/subat/01/dcundioglu.html>; Düccane Cündioğlu, *Asıl kimin için ilginçtir bir kadının gösterisi!?!*, <http://www.yenisafak.com.tr/arsiv/2002/ekim/26/dcundioglu.html>; http://www.iis.ac.uk/news_stories/schimmel.htm

Mevlana Celaleddin Rûmi, Yunus Emre ve Pakistanlı ünlü şair Muhammed İkbal'e hayran olan Schimmel, dinlere karşı küçüklüğünden itibaren ilgi duyduğunu belirterek, *"İkinci Dünya Savaşı başlangıcında 19 yaşında bir genç kız olarak İslam öğrenimi gördüm, bir Hristiyan olarak 1954 yılından itibaren de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştım. Batılı ülkelerde günümüzde bile böyle bir hoşgörüye rastlamak zor"* diyerek, Türkiye'de yaşadığı yılları hiçbir zaman unutamadığını ifade etmiş, *"Kendimi İslam ve şark kültürüne sahip ülkelerde her zaman evimde hissetmişimdir. Çok zengin olan İslam ve şark kültürü Batılı ülkelerde yeterince bilinmediğinden yanlış anlamalara yol açıyor ve yanlış yorumlanıyor"* demekle bir gerçeği vurgulamıştır.⁴

Ortadoğu'daki radikal gruplarla ilgili çok az konuşur ve yazardı. Bu yüzden de kimi bağnaz Batılılar tarafından tenkit edilmiştir. Müslümanları kaba bir biçimde rencide ettiği gerekçesiyle Şeytan Ayetleri kitabından dolayı Salman Rüşdi'yi eleştirmiştir. O İslam dini için *"yeryüzünde en çok yanlış anlaşılan din demiş"* ve Batıda İslamı doğru anla(t)mak için büyük uğraşlar vermiştir. İslam dininin ve dünyasının Batıda daha doğru anlaşılmasına hayatını adan Schimmel dinler ve kültürlerarası diyalogda önemli bir köprü ol(uştur)muştur. O hoşgörünün sembolü idi. Arkadaşları onun politika için; *"bu bana göre bir dünya değil"* dediğini anlatırlar. Ben günlük politikalarla değil kültür, din, yaşanan islami hayat ve kurumlarla ilgileniyorum diyerek kendisinden sonrakilere de örnek olmuştur. *"Ne Kur'an'da ne de Sünnette terörizme izin veren hiçbir şeye rastlamadım"* sözüyle de İslam'ın Batıdaki yanlış algılanışına karşı çıkmıştır.

⁴ <http://www.zaman.com.tr/2002/11/07/pdetay.htm#h86>

Türkiye’de ve diğer birçok İslam ülkesinde yıllarca yaşayan, Türk ve Müslüman dostu olan Annemarie Schimmel, İslam’ın yüzyıllardır Batıda süregelen olumsuz imajını değiştirmek için sayısız eser ve konferanslar vermiştir. İnsafı ve tarafsız bir bilim insanı olarak vefatı bütün İslam dünyasında büyük bir teessür yaratmıştır. “İyiliğin karşılığı ancak ve sadece iyiliktir” ayetine binaen onun ardından, ruhunu şad edecek bir şeylerin yapılması gerekmektedir. Bu anlamda onun adına bir sempozyum düzenlenmesini, Türkiye’de Dinler Tarihi’ne katkılarının araştırılıp yayınlanmasını ve gerekirse bununla ilgili olarak Türkiye Dinler Tarihi Derneği’nin bir faaliyette bulunmasını ve Türkiye Diyanet Vakfı’nın yayınlamakta olduğu İslam Ansiklopedisi’nin, S harfine gelindiğinde, “Schimmel, Annemarie” maddesinin de eklenmesini öneriyoruz. Bu cümleden olarak, Londra’da Arapça olarak yayınlanan *el-Âlem* dergisinin 1999 yılında A. Schimmel ile yapmış olduğu mülakatı Türkçe’ye çevirerek yayınlamayı düşündük. *İslam Dini İnsanlık İçin Canlı Bir Medeniyet Projesi Taşır** başlıklı diyalogda Schimmel’in değişik konulardaki görüşlerine yer verilmektedir.

Schimmel, Goethe Enstitüsü’nün davetlisi olarak Mısır’ı ziyaretinde, değişik dillerde bazı konferanslar vermiştir. *el-Âlem* dergisi bu ziyareti görüşme için iyi bir fırsat olarak değerlendirmiş ve kendisiyle aşağıdaki diyalogu gerçekleştirmiştir.

*Annemarie Schimmel, “*el-İslamü Yehmilü li’l-Beşeri Meşru’en Hadariyyen Mütectediden*”, Taha Abdurrahman, *el-Âlem*, Yıl 15, Sayı 663, Mart 1999, Londra, s. 39-40

Komünizm ideolojisi çöktükten sonra, kendisi için yakın tehlikenin İslam olduğuna dair Batıda konuşulan bir görüş var, bu konuda neler söylemek istersiniz?

Eğer bu iddia Batıda bazıları tarafından bulunmuş ve kesin görüşmüş gibi algılanıyorsa, şüphesiz bu, İslam'a karşı düşmanca bir tavrıdır. Bu iddia bazı bağnaz müsteşriklerin yazılarıyla ve medya aracılığıyla zihinlere iyice yerleşti(rildi). Biz bu konuyu tartışırken, Hristiyan Batı mantalitesinin Ortaçağ'dan itibaren İslam'ı daimi bir düşman olarak gördüğünü dikkate almamız gerekiyor. Yani bunlar çok yeni iddialar değildir. Ancak, kuvvetler dengesinde bir kaos yaşarken, bazı politik nedenlerden dolayı, yeni uluslararası düzen bunu tekrar iyice gün yüzüne çıkarmış oldu. Bunun en önemli kanıtlarından biri, Ortaçağ ve Haçlı Seferleri boyunca müslümanların karşılaştıkları nahoş bakış açısıdır. O zaman da Batı İslam dinini, insanları kendisinden nefret ettirmek için ortaya çıkmış olan bir inkarcılık ve zındıklık hareketi, Hristiyanlığa karşı düşmanlığa çağıran bir akım olarak nitelendirmiştir. Modern sömürgecilikle birlikte, bir buçuk asırdan beri bu ses Batıda tekrar yankılanmaktadır. Ayrıca İslam hakkında konuşurken, onunla, ona inanan müslümanları birbirinden ayırmamız gerekir. Müslümanlar İslam'ı bağlamaz. Çünkü gerçek İslam, müslümanların yapıp ettikleri birçok hatalı uygulamaları reddetmektedir. Sözgelimi, daha Batı dünyası keşfetmeden önce Müslümanlar, şûra prensibiyle demokrasiyi ve onun uygulamasını biliyorlardı. Aynı şekilde İslam, azınlıkların haklarını korumuş, kadına saygınlık kazandırmış ve ona iyilikte/ihsanda bulunmuştur. Dinin devletten ayrılması sözü Batının uydurduğu yanlış bir sözdür. Ne yazık ki, İslam'ı kötü gösteren Fransız, İngiliz ve Amerikalı'lar tarafından yazılmış bir çok oryantalistçe yazılar

bulunmaktadır. Bunların arkasında politik amaçlar mevcuttur. Bu, müslüman ülkelerde uzun asırlar boyunca yürütülen sömürgecilik faaliyetleri için çok tabii bir olayken, Alman oryantalizmi diğerlerinden tamamen farklıydı ve onun arka planında doğrudan siyasi amaçlar değil, Arapların ve Müslümanların konumlarını anlama niyeti yatmaktaydı.

Bazılarına göre İslam demokrasiyle bağdaşmaz ve İslamî düzen baskı ve şiddetin bir örneğidir. Bu çarpık düşüncelere nasıl cevap verilebilir?

Batı, daha onu bulmadan ve duymadan çok önceleri müslümanların demokrasiyi tanıdıklarını, uyguladıklarını yazılarımda ve konuşmalarımda anlattım. Bu, İslam'da apaçık bilinen bir şeydir. Kur'an buna çağrıda bulunur ve teşvik eder. Kur'an ayetleri tartışmayı önerdiği gibi, İslam'a çağrı da, düşünce ve tefekküre açıktır. Müslümanlardan, İslam'a gerçek şeklini vermelerini, içinde yaşadıkları fiilî durumu anlamalarını, onunla bütünleşmelerini ve ona iştirak etmelerini talep ediyorum. Gerçek İslam'ın tatbiki ancak, şüpheleri savuşturmakla ve canlı bir örnek olmakla gerçekleşir. Yoksa, başkalarının pratikte bizzat gözleriyle görmedikleri (kuru kuruya) sözlerle olmaz.

Batı'lı düşünürler, yazarlar ve aynı şekilde bazı müslümanlar; hayatın değişik alanlarında ve yönetimde modern çağı paylaşabilmesi, ona bir yük olmaması için, Batı örneğinden yararlanarak İslam'ın evrimleştirilmesi gerektiğini iddia etmektedirler. Bu konularla ilgili görüşleriniz nedir?

Eğer bu iddiaları doğru kabul edersek, müslümanların hayatın her alanında dünyanın yönetici ve efendisi olduğu geçmişteki muazzam devirleri tarihten silmemiz; ayrıca, şu anda gördüğümüz gelişmiş Avrupa'nın ilerlemesinin esas sebebinin, Batının Müslümanlardan öğrendiği parlak İslamî bilimler olduğunu

da inkar etmemiz gerekiyor. Batıda, üniversitelerde olsun veya başka eğitim-öğretim alanlarında olsun, çok sayıda müslüman profesör ve bilim adamının bulunduğunu ve bunların Batıya herhangi bir yük de teşkil etmediğini görüyoruz. Tam tersine biz onların akıllarından, buluşlarından faydalaniyoruz ve hem de bunu sözü bile edilmeyecek ölçüdeki bir para karşılığında Batının hizmetine sunuyoruz. Ayrıca, rızalarını kazanmak amacıyla başkalarının heva-heveslerine ve her insanın arzusuna göre davranmakla, İslam tatbik edilmiş olmaz.

Gerçek şu ki, İslam bütün zamanlara ve modern çağın gelişmelerine uyum sağlar. Problem İslam'ın evrimleştirilmesinde veya yenileştirilmesinde saklı değildir. Çünkü İslam dini insanlık için daimi-yenilikçi bir medeniyet projesi taşır. Müslümanlara terettüp eden şey, buna uygun olarak İslam'ı derinden/özünden anlamalarıdır.

İslam toplumundaki gayr-i müslimlerin konumu konusu devamlı olarak İslami kötülemenin bir girişi olmuştur. Bu ithama cevabınız nedir?

Kur'an, Sünnet ve İslam fıkıh hükümlerinde gayr-i müslimlerin konumu gayet açık ve bellidir. İslam muayyen bir cizye karşılığında Yahudi ve Hristiyanların güvenliğini sağlar. Cizye çok cüz'i bir miktardır. Halifelerden bazıları gücü yetmeyenlerden bu miktarı da kaldırmışlar ve hatta bir kısmı da, gayr-i müslimler iyi bir hayat standardına sahip olsunlar diye, müslümanların beytülmalinden onlara yardımda bulunmuşlardır. İslam gayr-i müslimlere, aynı inancı paylaştıkları, gölgesinde yaşadıkları kendi idarelerinden daha insancıl davranmışlardır. Örneğin, Bizans İmparatorluğu'nun reayası olanlar İslam fetihlerini büyük bir sevinç ve hasretle karşılamışlardır. Müslümanlar Mısır'ı fethettiklerinde Hristiyanları Bizans'ın baskı ve zulmünden kurtarmışlar, onlara

her türlü huzur, güven ve tam bir özgürlük vermişler, onları İslam'a bağlanma hususunda da asla zorlamamışlar, kiliselerine en ufak bir kötülük veya zarar gelmediği gibi, Hristiyan din adamlarına da hürmet göstermişlerdir. Söz konusu azınlıkların geçmişte ve günümüzde baskı ve zulümle karşılaştıkları şeklinde bazılarının geveledikleri sözlere gelince; bunların İslam inancıyla asla bir ilgisi yoktur ve başka saiklerden kaynaklanması muhtemel olan asılsız iddialardır.

İslam dini ile ilgili araştırmalarınız boyunca ulaştığınız kanaat müvacehesinde, İslam'ın kadına adaletli davranmış olduğuna inanıyor musunuz?

En son olarak İslam'da kadın konusunda bir kitap yazdım. Gerçekten bu alanda, bazılarının bilinçsizce temelini attıkları, hayret ve öfkeyi harekete geçiren bir çok haksız görüşler bulunmaktadır. İslam'ın kadına zulmettiği tarzındaki iddialar dehşetengizdir. Bu tür bir sözün aklı başında olan bir insandan sadır olması mümkün değildir. İslam dini kadına haklarını tamamiyle bahşeden, ona gerçek konumunu veren dindir.

Müslüman kadının savaşa katıldığını, yaralıları tedavi ettiğini biliyoruz. Ayrıca iş hayatının birçok alanlarında, kadınlık gücüne ve saygınlığına halel getirmeden tam bir özgürlük içinde çalıştığını görüyoruz. Bu durum, Batılı kadın daha dışarı çıkıp iş hayatına atılmadan ve kendi haklarını bilmeden yüzyıllar önceydi. Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şerifler bunu teyit etmektedir. Bu iki temel kaynak, müslümanları kadına saygı göstermeye, ona haksızlık yapmamaya veya ona karşı şiddet kullanmamaya teşvik etmektedir. Acaba, Avrupa veya Batı uygarlığı, İslam'la birlikte kadının kazandığı hakların benzerini kadına verebilmiş midir?